

NETRADICIONĀLO ZĪMĒŠANAS TEHNIKU PIELIETOJUMS IZTĒLES ATTĪSTĪŠANAI SKOLĒNIEM AR VIEGLIEM GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Non-traditional Drawing Techniques for the Development of Imagination for Students with Mild Mental Disabilities

Marite Rozenfelde

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Svetlana Bogurdovicha

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Aija Teresko

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *Imagination development for pupils with mild mental disorders requires special attention and special pedagogical approach, because independent and creative thinking skills, initiative of creative activity cannot develop by itself; it is not a side effect of knowledge acquisition, it needs to be promoted and activated. The paper raises the issue of the importance of imagination development and opportunities for pupils with mild mental disorders during extracurricular activities, using non-traditional drawing techniques. The paper provides information about the collection of non-traditional drawing techniques developed and approved by S. Bogurdovicha.*

Keywords: *non-traditional drawing techniques, pupils with mild mental disorders, imagination development.*

Ievads

Introduction

Iztēle – cilvēka garīgās darbības svarīgākais priekšnoteikums, kas cieši saistīta ar izziņas procesiem. Iztēle ieņem nozīmīgu vietu gan apkārtējās pasaules priekšmetu un parādību izziņāšanā, gan zināšanu apgūvē un izprašanā, gan arī apkārtējās pasaules pārveidošanā (Liepiņa, 2003, 2008). Krievu psihologs S. Rubinšteins uzskata, ka radošās iztēles pamatnozīme izpaužas aspektā, ka „bez tās nav iespējams strādāt, neiztēlojoties starprezultātu un gala rezultātu, kuri arī rada iztēli cilvēka apziņā. Bez iztēles nav iespējams progress nedz zinātnē, nedz tehnikā, nedz mākslā” (Rubinshtejn, 2015) un tā “veidojas un attīstās tikai darbošanās procesā, vispirms jau – jaunradē” (Rubinshtejn, 2015). Tātad iztēle ir cilvēka pieredzes paplašināšanās svarīgākā funkcija, turklāt tā intensīvi attīstās bērniem 5 līdz 15 gadu vecumā (Subbotina, 2014). Ja vecāki, audzinātāji

un pedagogi pievērš nepietiekamu uzmanību fantāzijas spēju attīstīšanai bērnā, tad nākotnē viņam iestājas straujš šī procesa aktivitātes kritums, cilvēka personības noplicināšanās, samazinās radošās domāšanas spējas, zūd interese par zinātni un mākslu” (Subbotina, 2014). Skolēnu tēlotājdarbības pētnieki V. Hibnere (Hibnere, 1998); M. Vidnere (Vidnere, 2015); O. Šapovalova (Shapovalova, 2016, 2019); G. Grigorjeva (Grigor'eva, 2000) uzskata, ka tēlotājdarbība ir skolēnu prāta, grafomotoro prasmju, emocionāli estētiskās un gribas attīstīšanas līdzeklis.

Nepietiekamas izziņas darbības un personības attīstības kopumā rezultātā, skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem izjūt zināmas grūtības mācību procesā, kur ir nepieciešama piedāvātā materiāla izpratne, atcerēšanās, reproducēšana un praktiskā izmantošana. Tādēļ šādu skolēnu vispārējā attīstībā īpaši nozīmīga ir speciāli organizētas koriģējoši attīstošas nodarbības speciālās izglītības skolotāju vadībā, kas virzītas uz skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem iztēles attīstīšanu. Iztēles attīstīšana skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem prasa īpašu uzmanību un speciālu pedagoģisko pieeju, jo patstāvīgas, radošas domāšanas spējas, radošas darbības iniciatīva pati no sevis nevar attīstīties, tas nav zināšanu apguves blakus efekts, to nepieciešams veicināt un aktivizēt. Jaunāko klašu skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem iesaistīšana mācību procesā caur radošuma attīstīšanas pieeju speciālās izglītības pedagogam sniedz iespējas visu izziņas procesu, tai skaitā – iztēles, korekcijai un attīstīšanai.

Lai sekmētu skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem radošās iztēles attīstību, izmantojami daudzveidīgi tēlotājdarbības paņēmieni. Uz tēlotājdarbības nozīmīgo lomu, bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem izglītības procesā, norādījuši daudzi speciālās pedagoģijas un psiholoģijas pētnieki: Ļ. Vigotskis (Vygotskij, 2004), S. Rubinšteins (Rubinshtejn, 2015) u.c. Netradicionālo zīmēšanas tehniku izmantošana skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem iztēles attīstīšanai ir likumsakarīga. Vairums no netradicionālajām zīmēšanas tehnikām pieskaitāmas spontānai zīmēšanai, kad zīmējums top nevis māksliniecisko paņēmieni izmantošanas rezultātā, bet kā rotaļu manipulācijas efekts. Šādu netradicionālās zīmēšanas paņēmieni dēvē par „notikumu” (angļu valodā – *happening*), kad rezultāts nav prognozējams, tomēr darbošanās process ir sekmīgs un raisa skolēnos interesi par tēlotājdarbību.

Zinātniskā raksta mērķis: izpētīt skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem iztēles attīstīšanas iespējas, aprakstīt izstrādāto un aprobēto korekcijas programmu iztēles attīstīšanai, izmantojot netradicionālās zīmēšanas tehnikas.

Pētījuma metodoloģija: teorētiska literatūras avotu, izstrādātās un aprobētās korekcijas programmas analīze.

Teorētiskais pamatojums *Theoretical background of the problem*

Pastāv vairāk kā 40 dažādi jēdziena „iztēle” skaidrojumi, taču jautājums par tās būtību un atšķirībām no citiem psihiskiem procesiem ir diskutabls. Iztēle ir abstrakts jēdziens, līdz ar to - visai grūti definējams un izmērāms, un to ir grūti atdalīt no citām kognitīvajām spējām. Iztēle ir īpaša cilvēka psihiķes forma, kas aizņem vietu starp uztveres, atmiņas un domāšanas procesiem (Shinkarjova, & Karmanova 2015, 1053-1055). Būtiska loma iztēlē ir vadības funkcijām, kas asociētas ar smadzeņu prefrontālo (priekšējo) garozu (Carlson, White, 2013) un cilvēka attīstības ciklā nobriest pēdējās, ļaujot mērķtiecīgi virzīt uzvedību. Jēdzieni, kas tiek plaši saistīti ar iztēli, ir abstraktās domāšanas spēja jeb loģiskā domāšana (Jauk et al., 2013). Iztēle ir psihisks izziņas process, kurā uz veco tēlu pārstrādes pamata veidojas jauns tēls. Tas ir process, kas sākas tad, kad ir radusies problēma” (Liepiņa, 2003, 2008, 181). Iztēle kā garīgs process ir vizuāli figurālā domāšana, pateicoties kurai, cilvēks var orientēties, meklēt problēmu risinājumus, plānot nākotni, izvirzīt mērķus. Tas ļauj efektīvāk darboties un attīstīties (Shinkarjova, & Karmanova, 2015). Personības ieguvums iztēles attīstīšanā ir lietderīgs: iztēle ierosina zemapziņas procesus, paplašina emocionālo pārdzīvojumu robežas, padara tos dziļus un nozīmīgus (Vidnere, 2015, 7). Vairāki autori norāda, ka intelektuālai kapacitātei un valodas attīstībai ir nozīme iztēles veicināšanas panākumos. Iztēles process raksturīgs tikai cilvēkam, un ir cilvēka darbības svarīgs nosacījums, jo, iekams cilvēks sāk darboties, viņš vispirms iedomājas, kas un kā ir jādara. Spēja paredzēt savas darbības galarezultātu pirms darbības sākuma, veselumu pirms tā daļām jauna tēla veidā, t. i., nospraust mērķi, kvalitatīvi atšķir cilvēka darbību no dzīvnieka uzvedības (Nemov, 2019).

Iztēles attīstība notiek cilvēka pieredzes ietekmē ontogēneses procesā, kurā uzkrātais ideju daudzums kalpo materiālu jaunu attēlu radīšanai. Šī procesa attīstība ir cieši saistīta ar cilvēka personību, viņa audzināšanu un citiem garīgajiem procesiem un to attīstības pakāpi (domāšanu, atmiņu, gribu). Ir ļoti grūti noteikt vecuma robežas, kas raksturo iztēles attīstības dinamiku (Pasev, 2015). Zinātniskie pētījumi pierāda, ka cilvēka dzīves laikā iztēle veic *specifiskas funkcijas*:

- *Realitātes atspoguļošana tēlos* (nesaraujami saistīta ar domāšanu un organiski iekļaujas tajā, izpaužas cilvēka spējā atsaukt atmiņā pagātnes notikumus, radīt domās pagātnes kadrus, kas tiek saglabāts attēlu un atveidojumu veidā);
- *Emocionālo stāvokļu regulēšana* (ar iztēles palīdzību cilvēks spēj kaut daļēji apmierināt daudzas vajadzības, mazināt ar tām saistīto sasprindzinājumu);

- *Darbības plāna veidošana* (darbības izvērtēšana, programmu, variantu izstrādāšana, izvērtēšana un realizācijas iespēju apsvēšana, kas nepieciešams lēmuma pieņemšanai. Paredzot nākotnes notikumus, pārdomājot darbību gaitu un šo darbību sekas, cilvēks var novērst nepatīkšanas, pasargāt sevi no iespējamām problēmām);
- *Cilvēka darbības plānošana un programmēšana* (palīdz cilvēkam izveidot darbību iekšējo plānu, t.i., operējot un manipulējot ar tēliem, izpildīt prātā kādas darbības. Palīdz iztēloties gala rezultātu vēl nepabeigtai darbībai. Tieši šī funkcija veicina cilvēku sapņu veidošanos. Izpaužas cilvēka spējā fantazēt, izgudrot un radīt).
- *Cilvēka izziņas procesu un stāvokļu netīšā regulēšana* (ar veiksmīgi radītu tēlu palīdzību cilvēks var pievērst uzmanību notikumiem, ar tēlu palīdzību cilvēks iegūst spēju vadīt savu uztveri. Iekļauta cilvēka redzesloka paplašināšanās, zināšanu iegūšanā, cilvēka uzvedības konstruēšanā nenoteiktā situācijā (Nikulin, & Velichkovskij, 2006).

Iztēles attīstība skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir aktuāla mūsdienu speciālās pedagogijas un psiholoģijas problēma, jo iztēle ir jebkuras radošās darbības pamats. Lielākā daļa pētījumu ir veltīta iztēles attīstības īpatnībām pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem (Vygotskij, 2004; Borovik, 2000; Shapovalova, 2016, u.c.). Pētījumi pierādījuši, ka šādu skolēnu iztēle attīstās pēc tām pašām objektīvajām likumsakarībām kā vienaudžiem ar pietiekamu intelekta līmeni, taču tai piemīt virkne specifisku īpatnību, kas jāņem vērā mācību procesā un koriģējošo nodarbību plānošanā. Tīšā iztēle skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem raksturojama kā reproduktīva, t.i., atdarinoša iztēle. Tāpēc darbā ar šiem bērniem svarīgi ir izmantot dažādus uzskates līdzekļus, ilustratīvus piemērus un attēlus, lai radītu šiem skolēniem iztēles priekšstatus. Arī, neskatoties uz pedagoga iepriekš sagatavotajām izstrādāšanām, skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem var nespēt saplānot sava darba gaitu un iedomāties gala rezultātu. Tas saistīts ar viņu visas psihiskās darbības noturīgajiem traucējumiem. Visi kopīgie psihes traucējumi, īpaši – izziņas darbības augstākajā pakāpē, negatīvi ietekmē iztēles attīstību. Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem iztēles līmenis ievērojami atšķiras no normas (Shapovalova, 2016), nav izveidojušās ne strukturālās, ne operatīvās iztēles sastāvdaļas, grūtības sagādā atmiņas tēlu izmantošana, koptēlu radīšana, runa (valoda) neveic savas regulējošās funkcijas. Tā ir fragmentāra, neprecīza un shematiska (Liepiņa, 2008), vāji attīstīta. Visvairāk tas attiecas uz radošo un verbālo iztēli. Iztēli raksturo palēnināts temps, vāja izziņas aktivitāte, zemas darba spējas, apgrūtināta augstāko psihisko funkciju izpausmes, un tas izskaidrojams ar centrālās nervu sistēmas organiskiem bojājumiem (Shapovalova, 2016). Pastāv iztēles un runas savstarpēja saistība (Rodionova, 2012): nepietiekami attīstīta runa, pat intelektuālas attīstības

gadījumā negatīvi ietekmē skolēnu iztēles attīstību. Tas izpaužas kā originalitātes un emocionālā piesātinājuma pavājināšanās gan verbālajos (runas), tā arī uzskates (redzes) tēlos, to viengabalainības un izpratnes traucējumos (Shapovalova, 2016). Ļoti svarīga ir pedagoga vadošā loma iztēles spēju attīstīšanā, tāpēc plānota, mērķtiecīga, pakāpeniska, strukturāla skolotāju darbība vizuālās mākslas nodarbībās, runas attīstīšana gan individuālajās, gan grupu nodarbībās, savstarpēji sadarbojoties pedagogiem, psihologiem un vecākiem, veicina gan atveidojošās, gan radošās iztēles līmeņa paaugstināšanos (Borovik, 2000). Darbā ar skolēniem, kuriem ir garīgās attīstības traucējumi, jāņem vērā arī daudzas citas skolēnu īpatnības, piemēram, redzes un kustību koordinācijas traucējumus, redzes uztveres deficītu un tās fragmentāro raksturu, lēnīgumu, nediferencēšanu, izziņas pasivitāti, kas saistīta ar zemo intereses līmeni, kā arī to, ka nav izveidojusies patvaļīga darbība un paškontrolē. Pastāv cieša saikne starp iztēli un domāšanu, iztēles attīstības līmenis ir saistīts ar traucējumu smaguma pakāpi. Iztēle attiecībā uz domāšanu veic kompensējošu funkciju.

Vizuālā māksla tiek atzīta par vienu no svarīgākajiem psihiskās korekcijas līdzekļiem skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem izglītošanā (Groshenkov, 2002). Atklāt visā pilnībā savas radošās spējas, izmantojot vienīgi tradicionālos izteiksmes līdzekļus, skolēni nespēj, jo tie nesekmē iztēles un fantāzijas attīstību. (Groshenkov, 2002).

Jēdziens „netradicionālās zīmēšanas tehnikas” ietver sevī neparastu, jaunu materiālu, piederumu, vizuālās mākslas paņēmieni izmantošanu, kas nav tradicionāli un ierasti. Zīmēt netradicionāli nozīmē - vienlaicīga vairāku tehniku izmantošana, oriģināla un savdabīga darba izpilde. Pastāv ļoti daudz netradicionālo zīmēšanas tehniku, un to raksturīgākā iezīme – tās ļauj ātrā laikā sasniegt vēlamu rezultātu (Groshenkov, 2002). Netradicionālo zīmēšanas tehniku izmantošana veicina skolēnu zināšanu un priekšstatu veidošanos par apkārtējo vidi, lietām un to izmantošanu, izmantojamiem materiāliem, to īpašībām un pielietojuma iespējām. Tās izslēdz iespēju zīmēt pēc šablona, jo pedagogs gatava parauga vietā piedāvā skolēniem paņēmienus darbā ar netradicionāliem materiāliem un piederumiem. Tas stimulē skolēnu iztēles, radošuma, patstāvības, iniciatīvas, individuālās pašizpaušmes attīstību (Zaharova, 2010). Netradicionālo zīmēšanas tehniku izmantošana sekmē pozitīvu tēlotājdarbības motivāciju, raisa priecīgu noskaņojumu, mazina bailes darboties ar krāsām un šaubas par zīmēšanas procesa neizdošanos. Netradicionālo zīmēšanas tehniku izmantošanā ir nepieciešams precīzi ievērot veicamo darbību secību. Tādējādi skolēni mācās plānot zīmēšanas gaitu. Daudzas netradicionālās zīmēšanas tehnikas veicina redzes un motorās koordinācijas attīstību, piemēram, roku sīkās motorikas attīstīšanā svarīga nozīme ir zīmēšanai ar rokām, pirkstiem gan uz papīra, gan smiltīs; zīmēšanai ar ausu kociņiem, skrāpēšanas tehnikas izmantošanai utt. Šīs tehnikas pieprasa precizitāti un kustību ātrumu, prasmi nekļūdīgi noteikt spēka

iedarbības stiprumu uz materiālu vai izmantojamo piederumu, pacietību, kārtīgumu, uzmanību (Nikitina, 2014). Nodarbības, kurās tiek piedāvātas netradicionālās zīmēšanas tehnikas, skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem nav vienmuļas, nogurdinošas un ļauj viņiem saglabāt aktivitāti un augstas darbaspējas visu laiku, kas paredzēts radošā uzdevuma veikšanai (Nikitina, 2014). Vairums netradicionālo tehniku tiek attiecinātas uz spontānu zīmēšanu, kad zīmējums rodas kā rotaļu rezultāts. Skolēnam ir jāpalīdz iemācīties zīmēt, izmantojot dažādus zīmēšanas veidus, tehnikas, radot izpratni par tiem. Katra no šīm tehnikām ir kā rotaļa. Populārākās netradicionālās zīmēšanas tehnikas ir: akmentiņu apgleznošana, zīmēšana ar grafīta zīmuli (zīmēšana ar dzēšgumiju), zīmēšana ar smiltīm, drūdli, dzijas vai ķēdes zīmējums, monotipija, zīmēšana ar plaukstām un pirkstiem, tintes traipu tehnika, zīmējums uz saburzīta papīra (burzītais zīmējums), zīmēšana ar vaska krītiņiem un akvareli, mitrais zīmējums (zīmējums tehnikā "slapjš"), mandalu krāsošana, mandalu zīmēšana, akrila gleznas izveide (Fluid Art), maģiskās figūras, nospiedumu tehnika, punktēšanas tehnika (pointilisms), tušas skrāpējums (franču v. *gratter* — skrāpēt), zīmēšana ar ziepju burbuļiem, tehnika "akvareļkrāsu šlakatas," gleznošana ar kafiju, u.c.

Koriģējoši attīstošā programma iztēles attīstīšanai skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem

The corrective developmental program for the development of imagination for students with mild mental disabilities

Pētījuma veikšanai, lai noskaidrotu skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem radošās iztēles attīstīšanas iespējas izmantojot netradicionālās zīmēšanas tehnikas, tika izstrādāta un aprobēta koriģējoši attīstoša programma, kura pēc satura un procesa organizācijas formas ir kompleksa, jo veicina ne tikai iztēles attīstību, bet arī attīsta sīko motoriku, valodu, domāšanu un īpašas prasmes; pēc vecumposmu īpatnībām programma domāta dažāda vecuma skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem pamatskolā; pēc nodarbību formas - individuālās un grupu nodarbības; pēc realizācijas laika – mācību gads. Realizējot programmu, nodarbībās nepieciešams ievērot noteiktu struktūru: *ievaddaļa* (pirkstu vingrinājumi, spēles, kas paredzētas skolēnu kautrīguma mazināšanai, sastinguma pārvarēšanai, sagatavošanai radošajam darbam); *pamatdaļa* (tajā iekļauta vizuālā, radošā darbība); *noslēguma daļa* (darba rezultātu apkopošana, pašvērtējums, kura mērķis – apkopot padarīto, ļaut skolēniem izteikt izjustās emocijas ar mērķi – nomierināt). Programmas īstenošanas rezultātā plānots: attīstīt radošo iztēli, psihiskos procesus: uztveri, atmiņu, domāšanu, sakarīgu mutvārdu runu; iepazīstināt ar netradicionālām zīmēšanas tehnikām; labot motorikas trūkumus un pilnveidot redzes un kustību koordināciju, izmantojot daudzreiz atkārtojamās darbības un pielietojot visdažādākos izteiksmes līdzekļus; mācīt veidot sākotnējo ieceri un to īstenot; attīstīt skolēnos māksliniecisko gaumi,

interesi un mīlestību pret tēlotājdarbību; mācīt plānot savu darbu, iekārtot darba vietu, izvēlēties nepieciešamos līdzekļus, noteikt veicamo darbību secību; mācīt patstāvīgi izmantot dažādus materiālus, lai radītu izteismīgu sižetisku darbu; nodrošināt katram skolēnam psiholoģiski un pedagoģiski labvēlīgus apstākļus radošā potenciāla īstenošanai.

Lai paaugstinātu skolēnu radošās spējas, tika sagatavotas un īstenotas četrdesmit deviņas 35 - 40 minūšu grupu un individuālās nodarbības divas reizes nedēļā, kurās netradicionālās zīmēšanas tehniku apgūvē tika izmantoti vingrinājumi, literārie darbi, spēles, eņdes.

Darba organizēšanas formas ar skolēniem sekojošas: saruna, ilustrāciju un zīmējumu aplūkošana, iepazīšanās ar dažādiem vizuālās mākslas materiāliem; dzejoļu, pasaku, mīklu lasīšana; skaņdarbu noklausīšanās; kustību, didaktiskās spēles; elpošanas, pirkstu vingrinājumi.

Programmas nodarbību tēmas: Ainava "Zelta rudens," Akmentiņu apgleznošana, Apburtais mežs, Brīnišķīgās traipu pārvērtības; Brīnišķīgā plauksta, No punkta uz punktu, Tušas skrāpējums/kompozīcija, Jūras ainava, Zīmējumi uz jūras smiltīm, Ceļojums uz mandalas sirdi, Mandalas zīmēšana, Drūdles, Burvju pavediens, Rudais kaķis, Jūras dzīles, Ziedu gleznošana, Abstraktas gleznas, Maģiskās figūras, Saceri un uzzīmē pasaku!, Klusā daba ar rudens lapām, pašu gatavotiem šabloniem, Slepētais zīmējums, Pasaka par ziepju burbuli, Ziemas ainava, Brīnumi no kafijas krūzes, Klusā daba "Ceriņziedu pušķis," u.c.

Nodarbību piemēri:

- *Tēma "Akmentiņu apgleznošana"* (zīmēšanas tehnika – akmentiņu apgleznošana ar akrila krāsām, izmantotie literārie darbi un interneta resursi: J.Osmaņa dzejolis "Dzintars", audio ieraksts un videofilma "Baltijas jūra rudenī");
- *Tēma "Apburtais mežs"* (zīmēšanas tehnika - nepabeigtie zīmējumi, izmantotie literārie darbi un interneta resursi: Mīkla par mežu, video „Mežmala” (2.47) <https://www.youtube.com/watch?v=gz12SFInpgE>, S. Pogorelovska dzejolis);
- *Tēma "Ainava "Zelta rudens"* (zīmēšanas tehnika - nospiedumu tehnika, izmantotie literārie darbi un interneta resursi: <https://www.youtube.com/watch?v=yJ0stiQIqUE>, Albums "Gadalaiki. Rudens. Saksofons" - Rudens ogle (Official audio) (3.55) Izpilda Zintis Žvarts (saksofons), M.Hodjakovas dzejolis „Rudens”).

Pētījums tika veikts vidusskolā no 2019. gada augusta beigām līdz 2020. gada martam. Pētījuma tika iekļauti trīs mazākumtautību skolēni ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem. Skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem iztēles attīstības līmeņa novērtēšana tika veikta mācību gada sākumā, pirms izstrādāta netradicionālo zīmēšanas tehniku apkopojuma

aprobācijas, un pēc tās - aprīļa beigās, izmantojot tos pašus izpētes materiālus. Diagnostikai tika izmantota M. Iljinas metodika "Objektu attēlu izveidošana", N. Pavlovas, L. Rudenko metodika "Asociācijas," R. Ņemova metodikas „Verbālā fantāzija” un „Skulptūra”. Katrai no iepriekšminētajām diagnostikas metodēm piemīt sava virzība, sīks īstenošanas apraksts, vērtēšanas kritēriji un līmeņi. Iztēles attīstības līmeņa diagnostika notiek balstoties uz skolēnu radošās darbības rezultātiem. Vadoties pēc teorētiskajiem priekšstatiem par to, kādas funkcijas veic radošā iztēle, tās diagnosticēšanai izmanto: radošās darbības rezultātu (tekstu, zīmējumu, gleznu, rokdarbu utt.) izpētes metodi; tēlu reproducēšanas vai pabeigšanas metodikas, piemēram, atjaunot tēlu vai papildināt figūras, pabeigt stāstu. Sākotnējās izpētes laikā, ņemot vērā skolēnu personības īpatnību atšķirīgos attīstības līmeņus, tika īstenota individuāla pieeja. Vāji lasošajam skolēnam tika sniegta mutiska instrukcija, dažiem skolēniem bija nepieciešami motivējoši ieteikumi. Skolēni pieņēma pedagoga palīdzību un atbalstu. Radošās iztēles diagnostika tika veikta katram skolēnam individuāli, lai izvairītos no mutisko atbilžu vai līdzīgu zīmējumu atkārtošanās.

Pielietojot izstrādāto netradicionālo zīmēšanas tehniku apkopojumu iztēles attīstīšanai speciālā pedagoga nodarbībās, tika sasniegta kaut arī neliela, tomēr pozitīva dinamika. Skolēnu ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem iztēles attīstības radītāji uzlabojās kvantitatīvi un kvalitatīvi (skatīt 1. tabulu).

*1.tabula. Iztēles attīstības līmeņa apsekošanas rezultātu salīdzinājums
Table 1 Comparison of imaginative development level research results*

Skolēns	N. Pavlovas, L.Rudenko ekspresmetode "Asociācijas"		R. Ņemova metodika "Verbālā fantāzija"		M. Iljinas metodika "Objektu attēlu izveidošana"		R.Ņemova metodika "Skulptūra"	
	I mēr.	II mēr.	I mēr.	II mēr.	I mēr.	II mēr.	I mēr.	II mēr.
L.K.	6	16	3	4	6	11	7	8
Ņ.C.	6	16	3	5	7	8	7	8
J.Š.	7	16	3	4	8	11	8	9

Aprobācijas laikā skolēnos tika attīstītas tādas rakstura īpašības kā patstāvība un iniciatīva, daudz radošāka pieeja uzdevumu īstenošanā.

Secinājumi Conclusions

1. Iztēle, tāpat kā jebkurš izziņas process, ir ļoti svarīgs skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem vispārīgajā attīstībā, tāpēc tā ir pastāvīgi jāattīsta.

2. Iztēles attīstību skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem ir iespējams veicināt atrodot atbilstošu pieeju, ņemot vērā katra skolēna iespējas, vajadzības un intereses, kas tika īstenots. Nodarbības jāveido un jāvada ar pozitīvām emocijām, kas izraisa skolēnos līdzpārdzīvojumu, prieku un gandarījuma sajūtu par paveikto.
3. Skolēnu radošās darbības rezultāti ir tieši atkarīgi no pedagoga personības, viņa vadošās lomas, ieinteresētības un aizrautības.

Summary

Imagination development for pupils with mental disorders is a topical problem of modern special pedagogy and psychology, because imagination is the basis of any creative activity. As a result of insufficient cognitive activity and personal development in general, pupils with mental disorders experience certain difficulties in the learning process, which requires understanding, remembering, reproduction and practical use of the offered material. Therefore, specially organized corrective developmental classes under the guidance of special education teachers, which are aimed at developing the imagination of pupils with mild mental disorders, are especially important in the general development of such pupils.

Intentional imagination for pupils with mild mental disorders can be described as reproductive, i.e. imitative imagination. Therefore, when working with these children, it is important to use various visual aids, illustrative examples and pictures to create imaginative images for these pupils. Also, despite the work previously prepared by the teacher, pupils with mental disorders are not able to plan the course of their work and imagine the final result. This is due to the permanent impairment of all their mental activities. All common mental disorders, especially at the highest level of cognitive activity, negatively affect the imagination development.

For pupils with mental disorders, the level of imagination differs significantly from the norm (Shapovalova, 2016), neither structural nor operative components of imagination have developed, difficulties are caused by the use of memory images, creation of collective images, speech (language) does not perform its regulatory functions. It is fragmentary, inaccurate and schematic (Liepiņa, 2008), poorly developed. This is especially subject to the creative and verbal imagination. Imagination is characterized by a slow pace, weak cognitive activity, low work capacity, impaired manifestations of higher mental functions, and this can be explained by organic damage to the central nervous system (Shapovalova, 2016). There is a correlation between imagination and speech (Rodionova, 2012): underdeveloped speech, even in the case of intellectual development, negatively affects the development of pupils' imagination. This manifests itself in the weakening of originality and emotional saturation in both verbal (speech) and visual images, in their integrity and comprehension disorders (Shapovalova, 2016). The leading role of a pedagogue in the imagination development is very important; therefore planned, purposeful, gradual, structural activity of teachers in visual arts classes, speech development in both individual and group classes,

cooperating with teachers, psychologists and parents, promotes the level of both imitative and creative imagination (Borovik, 2000).

It is natural to use non-traditional drawing techniques to develop the imagination of pupils with mild mental disorders. Most of the non-traditional drawing techniques belong to spontaneous drawing, when the drawing is created not as a result of the use of artistic techniques, but as an effect of plays' manipulation. This non-traditional drawing technique is called a "happening", when the result is unpredictable, but the process is successful and arouses pupils' interest in fine arts. Drawing non-traditionally means to use several techniques simultaneously, to create an original and unique work. There are many non-traditional drawing techniques, and their most characteristic feature is that they allow achieving the desired result quickly (Groshenkov, 2002). The use of non-traditional drawing techniques promotes the formation of pupils' knowledge and ideas about the environment, things and their use, the materials used, their characteristics and application possibilities. They exclude the possibility to draw according to a template, because instead of a ready-made sample, a teacher offers pupils techniques for working with non-traditional materials and accessories. It stimulates the development of pupils' imagination, creativity, independence, initiative, individual self-expression (Zaharova, 2010). The use of non-traditional drawing techniques promotes positive motivation for fine art, creates a happy mood, and reduces the fear of working with colours and doubts about the failure of the drawing process.

In order to carry out the research and find out the possibilities of developing the creative imagination of pupils with mild mental disorders using non-traditional drawing techniques, a corrective developmental program was developed and approbated. In order to increase the pupils' creative abilities, forty-nine group and individual classes (each 35-40 minutes long) were prepared and implemented twice a week, in which exercises, literary works, games, and sketches were used in the acquisition of non-traditional drawing techniques. The following forms of work organization were applied: conversation, viewing illustrations and drawings, getting acquainted with various visual art materials; reading poems, fairy tales, riddles; listening to compositions; movement, didactic games; breathing and finger exercises.

Application of the developed collection of non-traditional drawing techniques for the imagination development in the classes of a special pedagogue resulted in a small, but positive dynamics. The imaginative development of pupils with mild mental disorders improved quantitatively and qualitatively. During the approbation, pupils developed such qualities as independence, initiative, and a much more creative approach to the implementation of tasks.

Literatūra References

- Borovik, O. (2000). *Razvitie voobrazhenija: Metodicheskie rekomendacii*. Moskva.
- Carlson, S., M., & White, R. E. (2013). *Executive Function, Pretend Play, and Imagination*. In M. Taylor (Ed.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of the development of imagination* (p. 161–174). Oxford University Press.
- Grigor'eva, G. (1999). *Izobrazitel'naja dejatel'nost' doskol'nikov*. M.: Akademija

Netradicionālo zīmēšanas tehniku pielietojums iztēles attīstīšanai skolēniem ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem

- Groshenkov, I. (2002). *Izobrazitel'naja dejatel'nost' v special'noj (korrekcionnoj) shkole VIII vida*. M.: Akademija.
- Hibnere, V. (1998). *Bērna vizuālā darbība*. Rīga: RaKa.
- Jauk, E., Benedek, M., Dunst, B., & Neubauer, A.C. (2013). The relationship between intelligence and creativity. *Intelligence*, 41(4), 212-221. DOI: 10.1016/j.intell
- Liepiņa, S. (2003). *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
- Liepiņa, S. (2008). *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
- Nemov, R. (2019). *Psihologija. Knīga 2*. Izd.: Litres.
- Nikitina, A. (2014). *Netradicionnye tehniki risovaniya v detskom sadu*. Moskva: Izd.: Karo.
- Nikulin, D., & Velichkovskij (2006). *Voobrazhenie v psihologii i kognitivnoj nauke*. Retrieved from <https://bigenc.ru/philosophy/text/1928547>
- Pasev, M. (2015). Ponimanie ponjatija voobrazhenie. *Gumanitarnye nauchnye issledovaniya*, 6(2).
- Rodionova, G. (2012). *Razvitie voobrazhenija u starshih skol'nikov s obshhim nedorazvitiem rechi v processe raboty so skazkoj*. Novgorod.
- Rubinshtejn, S. (2015). *Osnovy obshhej psihologii*. SPb.: Piter.
- Shapovalova, O. (2016). *Voobrazhenie mladshih skol'nikov s narusheniem intellekta*. M.: Izv. RGPU im. A.I.Gercena,
- Shapovalova, O. (2019). *Izuchenie voobrazhenija umstvenno otstalyh detej*. M: Nauka i shkola.
- Shinkarjova, N., & Karmanova A. (2015). Sushhnost' ponjatij «voobrazhenie», «tvorcheskoe voobrazhenie» v psihologo-pedagogicheskoj literature. *Molodoj uchenyj*, 24, 1053-1055
- Subbotina, L. (2014). *Razvitie voobrazhenija detej*. Jaroslavl': Akademija razvitiya.
- Vygotskij, L. (2004). *Psihologija razvitiya cheloveka*. M.: Izd-vo Smysl, Izd-vo Jeksmo. Retrieved from https://bookap.info/deti/vygotskiy_psihologiya_razvitiya_rebenka/load/pdf.shtm
- Vidnere, M. (2015). *Iztēle: psiholoģija un terapija*. Rīga: RaKa.
- Zaharova, J. (2010). Risuem vmeste neobychnymi sposobami. *Defektologija*, 7, 11- 17.